

KİTAPİYAT

Gyula Németh, *Attila ve Hunları*, Budapeşte, 1940. In — 8°, 330 sa. + XX tablo ve 2 harita.

Németh, Ligeti, Fettich, Eckhardt ve Váczy gibi tanınmış Macar ilim adamları tarafından yazılan ve hocamız türkolog Németh'in bir ön sözü ile başlayan bu eser, şüphe yok ki herkesten ziyade bizi alâkadar eder. Zira, eser dünya tarihinde mühim bir yer tutan büyük cedlerimiz Hunlar hakkında ilmin en son tedkik ve seviyesile mütenasip bir araştırmadır. Hususile tanınmış Macar ilim adamlarının kaleminden çıkmış olması da kıymeti hakkında peşinen bir teminat sayılabilir.

Sayın hocamız Németh önsözde eseri takdim etmektedir (7—10 sa.). Eserin mahiyeti ve yazılığında hâkim olan görüşleri belirtmek bakımından mühim olan Németh'in bu ön sözünü şöyle hülâsa edebiliriz: «Macarlar, yüzyıllardanberi kendilerini hunların ahfadı saymışlardır ve bugün de bu böyledir. En büyük Macar edibleri mevzularını hunlardan seçmişlerdir. Bununla beraber hunlarla macarların akrabalığı meselesi bugün de kat'î olarak çözülmüş değildir. Bu hususta bugün birbirine zıt iki fikir hâkimdir: Bir kısmına göre Hun ve Macar akrabalığı ilimlerin icadıdır; diğeleri ise bu akrabalıkta ısrar ederler. Şüphe yok ki bu meselede siyasi dünyaya bakışta da araştırmacıların çalışmalarına tesir etmektedir. Bununla beraber Macar mekteplerinde Hun ve Macar efsanesi okutuluyor ve bu ma-

carların ruhunda bütün hayatları boyunca bir yer tutuyor.

Garbîların başlangıçtanberi hunları pek vahşi tasvirlerle tanıtmaları bunlar hakkında tarafsız bir hüküm vermediği güçleştirmişti. Elbette hunları Roma medeniyetinin aynı devirdeki seviyesi ile mukayese etmek yanlış olur. Bizim gözümüzde, daha cenubtaki medeniyete elverişli yerlere karşılık, Eurasia bozkırlarının yarattığı bir insan tipi vardır. Haşın çobanlık hayatına uygun bu göçebe tipi, mükemmel muharip, cesur, aynı zamanda akıllı ve kurnaz; kendi karnından fevkalâde reisler idaresinde çok iyi teşkilâtlandırılabilen bir adamdır. İktisadî ve bilhassa askerî bakımdan göçebelerin çok mühim faaliyetleri vardır. Bizim için hunların kuvvet ve kudretleri sevimsiz olmaz; zira biz de kısmen onların dünyasından çıktık. Onları Garbîlar gibi vahşi ve medeniyetsiz görmüyoruz. Teşkilâtçılık ve devlet kuruculuğu bakımından Garbîlarla boy ölçüşür ve hattâ bazı bakımlardan onları geçerler bile. Müessesese ve âdetlerini kısmen tanıyoruz; bu bildiklerimiz çok zengin bir Şark medeniyeti bakiyyeleridir. Ele geçen arkeoloji malzemesi bunların çok zengin maddî bir medeniyete sahip olduklarına delâlet etmektedir.

Türk soyundan olan göçebe kavimler, yüksek seviyedeki içtimai bir hayattan mahrum değillerdi. Göçebe tabiatından aslında çok uzak bulunan sistemli ziraat, senâyi, ticaret, sanat

ve edebî kültürlerle kolaylıkla istinas edebilirler. Uygur, Hazar, Bulgar ve müslüman olmuş başlıca Türk kavimlerini gözönüne getirmek kâfidir. Bu kabiliyetler tabiatıyla hunlarda da mevcuttur.

Hunlar hakkında ileri sürülen mübulâğalı nazariyelerden sarf-ı nazarla ve ifratlardan sakınarak biz, bu kitabta Hun-Macar münasebetleri hakkında bîtaraf bir hüküm vermeğe ve bu meselede şimdiki kadar herkesin okumasına elverişli bir kitabın bulunmadığını düşünerek, kaynakların müsaadesi nisbetinde, hunlar hakkında tam malûmat vermeğe gayret ettik ve bu işin bir şahıs tarafından yapılmasına imkân görülmeyince için birleşerek bunu yapmağa çalıştık. Te-lâkkilerde birliğe dikkat ettiğimiz halde, eserin birkaç müellif tarafından yazılmış olması, ufak tefek tekarürlere sebep olmuştur denilebilir.

Çünkü Asya'nın şarkından Avrupa'nın garbına kadar uzanan çok geniş sahalarda yayılan ve hüküm süren hunlar, bir sürü yabancı kavmi hâkimiyetleri altına almış ve o zamanki dünyanın en mamûr ve önemli ülkeleriyle temaslarda bulunmuşlardır. İşte bu sebeplerdir ki hunlar meselesi son derece karışık ve bunlarla alakadar meselelerin aydınlatılması da o nisbette güç ve hem de birbirinden çok farklı ilim ve ihtisas şubelerine ihtiyaç göstermektedir. Dikkatle okunmaya lâyık bulduğumuz bu önsözde de kaydedildiği gibi, eserde Hun tarihinin tarafsız ve ilmi bir metodu ve bilhassa hunlar hakkında şimdiki kadar yaşayagelen indî fikirlerden kaçınarak araştırıldığını göreceğiz. Hususiyetle tanınmış bir türkolog'un Türk kavimlerinin hususiyetleri ve onların medeniyete karşı gös-tardikleri kabiliyetler hakkında ileri

sürülen fikirler, üzerinde dikkatle durulmaya değer.

Birinci bahiste (11-20 sa.), Hunların menşei'ni araştıran mongolist ve sinolog hocamız Lajos Ligeti, XVIII. asırda meşhur Fransız bilgini Deguignes'den beri ilim âlemini meşgul eden bu meseleyi aydınlatmak için, bu meseleye dair bilinen bütün Çin kaynaklarını sıkı bir tenkid ve tedkik ile her cebbeden araştırdıktan sonra hiung-nu ve hunlar arasında bir münasebetin bulunması icabedeceği neticesine varmakla beraber, bu münasebetin daha ziyade siyasi olabileceğini sanıyor. İlk defa Deguignes tarafından ileri sürülen hiung-nu'lunun Hun eedadı olabileceği fikri sonraları birçok taraftar ve muhalif bulmuştur. Ligeti'ye göre hunların hakim tabakasının Türk soyundan olduğundan şüphe edilemez; bununla beraber hakimiyetleri altında yaşayan İndo-Avrupa ve İrani unsurlar arasında kayboluyorlardı. Fakat hiung-nu ve hunların ırk münasebetleri hakkında bu gün kat'î birşey söylemek mümkün değildir.

Asya Hunları adlı ikinci bahiste (31-60 sa.) Ligeti, hiung-nu ve Asya hunları dediğimiz kavmin Attila hunlarıyla olan münasebetlerini ve bunların tarihini inceliyor ve kaynakları sıkı bir tahlil ve tenkid süzgecinden geçirdikten sonra vardığı neticelere göre, Çin kaynaklarında *Hiung-nu* adı ilk defa M. Ö. IV. asır sonunda görünür. Fakat bunların daha önce Çin'in şimalinde mi buldukları veya buraya daha sonradan mı geldikleri kaynakların verdiği malumata dayanarak tesbit edilememektedir. Çinliler genel olarak kendilerini rahatsız eden bu şimal kavimleri hakkında kendi mukadderatı ve siyasi hayatları üzerindeki tesir-

leri nisbetinde malûmat vermişlerdir. Onun için bu devre tesadüf eden Çin tarihini iyi tanımak icabemektedir. Hiung-nu'nun zuhuru esnasında Çin'de Konfücius ve Lao-çe etrafında doğuya başlayan fikir hayatı inkişaf etmekte ve Çin sanatı parlak devrini yaşamaktadır. Siyasi hayat derebeylik esasına dayanıyor ve hiung-nu'lar bu derebeylerin iç savaşlarına karışmak suretiyle Çin ülkelerini yağma etmek fırsatını bulurlar; bu hal *Çao* ailesi tarafından bir birlik meydana getirilinceye kadar sürer. Bu hadiseden sonra Çin kaynakları hiung-nu'lar hakkında uzun zaman malumat vermezler. Merkezî hâkimiyete dayanan kuvvetli bir imparatorluğun kurucusu olan Çin sülalesi hiung-nu'lara karşı kuvvede müdafaaya geçer ve bu sülâleden olan imparator Şi huang-ti meşhur Çin seddini meydana getirir ve hiung-nu'lara karşı esası savunma tedbirleri alır. Fakat onun 207 de ölümüyle meşhur *Han* sülalesinin iktidara geçmesine kadar (M. Ö. 202-M. S. 220) dâbilde karışıklık ve başsızlık hüküm sürer.

T'ou-man *şan-yü* zamanında hiung-nu'lar Çin için ciddi bir tehlike teşkil ederler. Hele bunun ögü Mao-tun devri hiung-nu'ların en parlak zamanı sayılır. Bu devirden Çin kaynaklarında hiung-nu'lar hakkında zengin kayıtlara rastlanır. Hayat tarzları, harp teknikleri, geçim vasıtaları ve giyimleri hakkında malûmat verilir. Teşkilâtlarına dair ise pek az malumat vardır. Nasıl bir dil konuştuklarına dair delillere malik değiliz. Buna rağmen ilim adamları arasında hiung-nu'nun dilini en eski türkçe sananların sayısı pek çoktur. Lâkin hiung-nu dilinin türkçe veya moğolca olduğu hakkında tereddüt hüküm sürmektedir ve hüviyetleri

henüz tespit edilmemiştir. Zira *Noinala* kazılarıyla elde edilen eşya bu bakımdan çok önemlidir. Hiung-nu imparatorluğunun dil ve ırk bakımından çok değişik unsurlardan terekükü ettiğinde şüphe yoktur.

M.Ö. II. asrın sonu ile I. asrın başında çinliler hiung-nu'ları dağıtır, şarkta kalanlar Çin'in hâkimiyeti altına girer ve Garbe doğru çekilenler de Avrupa'ya doğru yürürler. Bunlar IV. asrın sonunda Avrupa'da önemli hareketlere sebep olan hunların ceditleri olacaktır.

Peter Vácsy, eserin mühim bir kısmını teşkil eden Avrupa hunlarına dair araştırmasında (61-142), çağdaş kavimlerin kaynaklarında hunlara teallük eden tasvirleri, bu gün Asya'da yaşayan Türk kavimlerine ait tasvirlerle karşılaştırarak, bu ikisi arasında benzerlik bulunduğunu yazmakta ve hunların antropolojisine ait malzemenin nedretini bu suretle telifte çalışmaktadır. Ona göre hunların karakteri Türk kavimlerinin karakterine çok benzer.

Hunların Şarkı Avrupa'da zuhuru, Don ve Tuna ırmakları boyunda oturan cermenlerin hakimiyetine son vermiş ve hunlardan kaçan kavimlerin Roma hudutlarına yüklenmesi de Roma artık inkiraz emareleri gösterme başlamıştır. Merkezleri henüz Don ırmağının ötesinde bulunan hunlar, bir taraftan Suriye'de Antakya ve Anadolu'da Galatya'ya kadar akınlar yaparken, diğer taraftan da Tuna ve Tisa ırmaklarına kadar uzanarak bu sahalardaki kavimleri inkıyada mecbur ediyorlardı. Hunlar bir istep halkı oldukları için önce ovaları ele geçirir ve ondan sonra kenarlar doğru genişlerlerdi. Karpatlar havzasını ele geçince Tuna ve Tisa ırmakları arasında ordugâh kurmuş-

lar ve buradan İtalya'ya, Galya'ya ve Britanya'ya kadar akınlar yapmışlardır. Ren nehri sahilini her taraftan emniyete almışlardır. Attila'nın yabancı ülkelere karşı yaptığı akınlarda, daima yabancı kavimler ve bilhassa cermen boyları, onun emrinde cenk eder ve ona yaranmak için canlarını feda ederlerdi. İmparatorluk sınırları Hollanda ve Danimarka topraklarına kadar uzanıyordu. Rusya'da Kiyef ve Perm hattının güneyinde bulunan ülkeler hunların elinde idi. Hunlar şarkta İran'a karşı harbeder ve hattâ Attila büyük bir İran seferi hazırlamayı bile tasavvur etmektedir.

Hunlar, ancak barbarları itaata aldıkları sonra Roma ve Bizans'la karşı karşıya gelirler. Attila, Bizans'ı daimi surette tehdit eder ve haraca bağlarken Roma ile iyi geçinerek bütün barbar kavimleri hâkimiyeti altına almayı düşünmektedir. *Nibelung* şarkıları işte bu zamanlarda öreyan eden hâdiselerden doğmuştur. Attila Bizans'a çok ağır vergiler yüklemiş ve hattâ 445 te Termopil'lere ve İstanbul surlarına kadar yürümüştü.

Hunlar Avrupada yerleştikten sonra bile göçebe hayatını devam ettirmiş ve avlardan hoşlanmışlardır. Bizans ve Lâtin kaynakları bunların hayat tarzı ve giyimleri, harp usulleri hakkında oldukça kıymetli malumat verirler. Vâczy, bu hususta mümkün olan bütün kayıtları toplanmağa çalışmıştır. Harp ve yağma hunların başlıca meşgalelerini teşkil ederdi. Hayatları sade ve kanaatkârdiler. Ziraati tanırlar ve bunu çok kere kölelere yaptırırlardı. İçtimai hayatları karakteristik bir göçebe aristokrasisine dayanıyordu. En yüksek tabaka âsîlzadelerdi ve idareciler bunlardan seçilirdi. Çok kadın almak âdet olmasına rağmen ancak zengin-

ler alabilirlerdi. Ancak ilk kadın evin hanımı sayılır ve yalnız bunun çocukları verasete hak iddia edebilirlerdi. Göçebelere kadına hürmet edildiğine ve içtimai mevkie sahip olduğuna dair emareler vardır. Göçebe hayatı özel bir içtimai teşkilâta dayanıyordu. Muayyen sayıda aileler sürülerini beraber otlatır ve bunlar en ufak birliği teşkil ederdi ki bunlara *aul* denirdi. *Aul* azasının akraba olması şart değildi. Kabilenin muhtelif kısımları büyük bir kabileyi ve bu da kabileler birliğini teşkil ederdi. Kabile kolayca birleşip dağılabilen bir birlikti ve onun için göçebe bir imparatorluğun kurulması da dağılması gibi kolay olurdu.

Hun adı da bütün diğer benzer imparatorluklarda olduğu gibi sadece bir devlet adı idi ve bu unsurlar altında pek gayri mütecasin unsurlar birleşiyordu. Hunlar itaata indikleri yabancı kavimleri kendi idarelerinde serbest bırakırlardı. İmparatorluğa en son katılanlar en aşağı siyasi mertebede sayılırdı.

Hun reisleri tebaasını kendi şahsi mülkü saymaktaydı. 24 mansip vardı ve memuriyetler irsi idi. Reisler arasında rütbeye ve bunun icrası olan teşrifata çok riayet edilirdi. Tahta veraset, hükümdarın en büyük oğlunun hakkı idi, ancak bu muvafık görülmediği takdirde kardeşi hak kazanırdı. Hükümdar ailesine hâkimiyet hakkının ilahi bir kuvvet tarafından verildiği zannolunurdu; hükümdar bütün siyasi, içtimai ve dini hareketleri başı sayılırdı. Hükümdardan herkes korkardı ve bu bir göçebe taktiği idi. Bilhassa Attila'nın şöhreti dehşet ile karıştı. Attila Roma'nın kendisini müsavi bir prens saymasını ve ona göre muamele etmesini istemiş fakat buna asla mu-

vaffak olamamıştır. Bu sebeble Roma sarayından evlenmeyi ve Romanın vârisi olmayı kurmuştu. Fakat Attila'ya ödediği mahvedici vergilere rağmen Bizans ona ancak bir hudut muhafızı sıfatıyla para ödediğini söylemiş ve Attila da imparatorla müsavat iddiasına rağmen *magister militum* ünvanını kabul etmişti.

Tasvirlere göre Attila'nın büyükçe bir başı, ufak gözleri, yassı ve kısa burnu, seyrek sakalı, sert ve şeytanî bakışları vardı. Boyu kısa ve omuzları genişti. Sade ve kanaatkâr bir hayatı vardı. Batıl itikadlara bağlı idi ve bazan bu inanışları ona zararlı bile oluyordu. Attila adının bu gün birçok kanaat verici izahı cermenlerden yapılmakla beraber, hunlardan kalan adların çoğu türkçeden izah edilmektedir. Diğer deliller yanında bu isimler de hunların büyük Cermen kütelleri arasında bile kendi karakterlerini muhafaza ettiklerini gösterir. Cermenler ve bilhassa şark götleri kuvvetli Hun tesiri altında kalmışlardır. Hunlar Pontus civarına geldikleri zaman daha ziyade İran sanatı tesirini taşıyan eserleri de beraberlerinde getirmişlerdir. Panonya'da ise Roma sanat dairesine girmiş ve bunun tesirinde kalmışlardır. Hun imparatorluğu dahilinde Hun, Cermen ve Lâtin dilleri kullanılmıştır. Mükemmel bir teşkilâta sahip olan Hun imparatorluğu Şimal-Cenup ve Şark-Garp arasında medeni tesirleri engelsiz olarak intikal ettirmiştir. Bu devirde Roma-Bizans-Garp ve Çin arasında kervanların işlediği bilinmektedir. Tuna boyundaki şehirlerde IV. asrın sonundan itibaren hunlar hristiyanlığı kabule başlamışlardır. Bununla beraber bütün bu muhtelif medeni tesirler hunları kendi medeni geleneklerinden uzaklaştıramamıştı.

Belki hunlar da bu tesirler uzun zaman sürseydi bulgarlar veya Çinde kalan hunlar gibi temsil edilir ya cermenleşir veya Romalı olurlardı.

Attila'nın ölümünden sonra üç oğlu birbirine karşı mücadeleye girişir. İrnak ve Dengizik, Ellak adındaki en büyük kardeşlerini tanıyarak ona karşı isyan ederler. Bunlar Attila'nın ilk karısından doğan çocukları idi. Bu kavgayı fırsat bilen mahkûm kavimler hunlara karşı baş kaldırır ve imparatorluk dağılır. Hunların bir kısmı Ernak ve Dengizik idaresinde Pontus'a çekilir. Dengizik Bizans'a karşı giriştiği mücadelede Bizans'ın eline düşer ve öldürülür.

Hunların Pontus sahasındaki arazilerinde az sonra *Ogur* kavimlerinin idaresinde *Bulgar* imparatorluğa kurular ve bunlar Hun devletinin ananelerini devam ettirirler. Hunlardan birçoğu, hattâ Attila'nın oğlu İrnak Bizans hizmetine, diğer birçokları da Roma hizmetine girer.

Eserin ikinci büyük kısmında (148-216 ss.) Budapeşte Ünversitesinin Romanoloji profesörü Sandor Eckhardt, efsaneye malolan Attila'yı mevzu edinmiştir. Burada anlatıldığına göre, eskiden Hun efsanelerini Attila devrinden kalma tarihi hadiseseler etrafında teşekkül etmiş sanırlardı. Halbuki bu gün bu görüşün yanlış olduğu anlaşılmış ve bu esnede Attila devrine kadar çıkan bazı unsurlar bulunmakla beraber, büyük bir kısmının sonradan trahişler ve edibler tarafından ibda edildiği ve asıl halk muhitinde meydana gelmediği anlaşılmıştır. Bunlara göre hunlar, korkunç bulutlar etrafında muglak tasvirler ve dünyanın nihayetinden gelen tedhiş, hristiyan düşmanlığı ile karışık bir manzara gösterir. Hristiyan ananesinde ahret alâ-

meti sayılan *Gog* ve *Magog*'lar hunlar zannedilmiştir. İlk olarak Ermeni ve Süryani kaynaklarında görülen bu şayialar buradan Garbe intikal etmiş, *sent Jeromos* ve *Sev'li İzidor* vasıtasıyla da Ortaçağ hristiyan âlemi-ne yayılmıştır.

Hunların Avrupa mektep kitaplarına kadar giren tasvirleri ve karakterleri hakkındaki bilgiler, bundan 1500 yıl önce, kendi teorübelere ziyade ananeye bağlı bulunan coğrafyacıların ve muharrirlerinkinden farksızdır. Bu tasvirlerde hunların vahşeti herşeyden üstündür. Attan inmezler, ahlâkî mefhumları, din ve itikatları yoktur. Herpe yüksek komuta bilmezler. Giyimleri sarkan deri ve bez parçalarından ibarettir. Adları da yoktur; arabada doğar ve büyüler. İhtiyarlarını öldürmek adetleridir. Pişmiş yemek yemez, kökleri kemirir ve eti çığ yerler v. s. v. s. Fakat artık bugün hunların yanlış olduğunu biliyoruz. Zira Herodotos' tanberi tarihçilerde aynı kalıplara rastlanmaktadır. Şimalden gelen kavimlerin vahşeti bunlar arasında yayılmış umuaf bir fikirdir.

Hunlar arasında daha Attila'nın sağlığında onun hayatı ve kahramanlıkları hakkında teşekkül eden bir efsanenin mevcudiyetini biliyoruz; hunlar ve hattâ Attila buna inanıyorlardı. Priskos vasıtasıyla öğrendiğimiz Hun efsanesine göre, bir dişi geyiği takiben gelen hunlar Meotis civarında yerleşirler. Bu efsanenin eskiligi diğer delillerle de teyit edilmekte ve İstep halkı arasında pek yayılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Hristiyan ananesine göre Allah Attila'yı hristiyanları cezalandırmak için göndermişti. Attila da kendisinin Allah tarafından gönderildiğine inanırdı, elinde bunun âlameti olan Al-

lahın kılıcı vardı. Roma'dan kendisine «şef» denilmesini istemişti. Bütün şarklı reisler gibi Attila da Tanrı ile mükâlemeye bulunur ve Tanrı'nın arzuları ona bazı âlametler ve hadiselerle belirirdi. İmparatorluğun küçük oğlu tarafından idame edileceği de kendisine bu suretle belli olmuştu.

Got ve Longobart menkibeleri şark ve Bizans ananelerini tarihî hadiselerle karıştırarak ve Attila'yı hristiyanlığın aleyhtarı göstermek suretile ölümünden bahsediler.

Garbde ve bilhassa Fransa'da bâlâ yaşayan an'aneler Attila'yı ve hunları korkunç mahlûklar olarak tasvir eder, hattâ bunlar İtalya'ya da tesir etmiştir. Bunlara mukabil Cermen an'anelerinde Attila büyük bir adamdır ve Cermen kralları onun sarayında yaşarlar. *Nibelung*'de Attila büyük otoriteye sahip, azametli ve asil rublu bir kraldır. Fakat uzak tarihî hâdiselerin bazen avar ve bazen macarların an'anelerine ve onların sebep oldukları hâdiselere bağlandığı da vakidir. Şimal cermenleri arasında yaşayan an'ane de Attila ser-vete hâris, hilekâr ve haşin bir adamdır. İzlanda'ya kadar yayılan Cermen kavimleri arasında Attila efsanesine rastlanmaktadır.

Macarlar arasında eskidenberi hunlara karşı bir sevgi beslenmiştir. XI. asır Macar gestasında hunlarla macarlar aynı sayılır. Arpad, Attila sülâlesinin ahfadından olduğu gibi *se-keller* de hunların ahfadıdır. Onun için hiç bir zaman macarlar hunlardan nefret etmemişlerdir. Bunu yaptırın herhalde kan akrabalığı fikri veya tarihî münasebet hatırası değil, fakat şarktan gelen ve Türk karakteri taşıyan İstep nomadlığının hun ve macarlığı birbirine bağlayan esaslı bünyevi birliğidir.

Hunların dilinden bahseden profesör Németh (217—226). hunlarda da emsali büyük nomad imparatorluklarında olduğu gibi, dil birliği aranmayacağını, bununla beraber lâkim unsur dilinin türkçe olduğunu yazıyor. Hunlardan kalan dil bakiyelerinin bir kısmı türkçeden izah edilebilmektedir. Diğerleri yabancı ve bilhassa cermenicedir. Hun şahıs adlarının bazıları da, gotlarla olan sıkı münasebetlerinden dolayı ancak cermeniceden izah edilebiliyor. *Ruga*, *Rua* veya *Rugila*, *Attila* ve *Bleda* gotçadır. Attila'nın bir amcası adı olarak kaydedilen *Aybarsios* ile Attila'nın babası adı olan *Muncuk* ve karısının adı *Arikan*, üç oğlunun adları olan *İrnek* «eroik», *Ellak* «ilek», ve *Dengistik* türkçedir. Bunlardan başka *Atakam* ve *Eskam* kelimelerini tanıyoruz. *Hun* kelimesi de insan mânasına olan *Kun* ve *Homo* kelimeleriyle münasebettedir. Bu kelimelerden başka tarihî vak'alar ve etnik hususiyetleri de hunların Türk soyundan olduğunu isbat eder görünmektedir. Bütün ihtimallere göre hunca «li Türk dilleri gurubuna dahildir.

Hun arkeoloji malzemesini tahlil eden tanınmış Macar arkeoloğu Nándor Fettich'e göre (227—234 sa.), Hun bakiyeleri muhtelif unsurlardan tekküp ettiğinden izahında zorluk çekilmektedir. Eşyanın cinsi ve bunların doğduğu muhit ve üzerlerinde taşıdıkları tesirler, pek uzak muhitlerle temaslara delâlet etmektedir. Bu İstep sanatı *İskit* umumî adını taşıdığı gibi, bunun üzerinde Yunan, İran, Kelt ve Cermen tesirlerinin izleri de barizdir. Sarmat tesiri de göze çarpmaktadır. Got sanatı, Hun sanatı üzeriade esaslı bir tesir yapmış, buna mukabil Cermen sanatının ya-

yılmasına Hun imparatorluğu çok yardım etmiştir. Bu günkü imkânlar dahilinde Hun sanatının tam bir tasvirini yapmak kabül değildir. Hun sanatı onların manevî kültürüne sıkı sıkıya bağlıdır ve hunlar sanatı mücerret mefhumların ifadesinde kullanmakla, sanat tarihinde yeni bir tarz vücuda getirmişlerdir.

Son bahiste Hun ve Macar münasebetlerini tedkik eden Németh, (265—269 sa.), an'ane ve tarihlere kuvvetli bir tesir yapmış olan bu fikrin, hunlar ve macarlar arasında doğrudan doğruya değilse bile, muhakkak bir temasa delâlet ettiği kanaatinde dir.

Kitabın sonunda her bahsin müellifi tarafından yazılan tenkidli ve izahlı zengî bir bibliyografya vardır (271—322 sa.), nihayet indeks gelir (323—330 sa.).

Parlak kâğıt üzerine basılan XX küşe muhtelif Hun eşyasını tersim etmektedir. Haritalardan biri 30×40 sm. boyunda olup M. S. IV. asır Roma imparatorluğunu gösterir; 19×40 sm. büyüklüğünde bulunan diğeri, Eurasya Hun yayılma sahalarındaki hsfriyat yerlerini göstermektedir.

Macar ilim âlemi tarafından çok iyi karşılanan ve hakkında birçok tenkid ve yazılar neşredilen bu eser, yukarıda yaptığımız icmalle şimdilik olsun tanıtmak ve yakında da tam bir tercümesini yapmak karardayız.

Bu kıymetli eserin değerini, ilim dünyasındaki ehemmiyet ve seviyesini göstermesi itibarıyla de, bu hususta en salâhiyetli bilgilerden saydığımız Budapeşte Üniversitesi Bizantinoloji profesörü çok muhterem hocam Gyula Moravesk'in bir tenkidini tercüme ederek geçen sayıda neşretmiştik.

Şerif Başstav